

פתיחה למסכת פסחים

“וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְכֶם לְזִכְרוֹן וְהוֹתֵם אֹתוֹ חֵן לְה' לְדֹרֹתֵיכֶם חֶקֶת עוֹלָם תִּתְּנֶנּוּ. שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֹדַם בֵּינֵם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי כָל אֶחָד חֶמֶץ וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשִּׁבְעִי. וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשִּׁבְעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לְכֶם כָּל מְלֶאכֶה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם אֹדַם אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדוֹ יַעֲשֶׂה לְכֶם.”

(דברים טו, א-ג)

“דָּבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יְהִי סָמָא לְנֶפֶשׁ אוֹ בְדָרְךָ רַחֲקָה לְכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשִׂה פֶסַח לַה'. בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרֵבִים יַעֲשֶׂה אֹתוֹ עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֶנּוּ. לֹא יִשְׂאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר וְעֵצִים לֹא יִשְׁבְּרוּ כּוּ כָּל חֶקֶת הַפֶּסַח יַעֲשֶׂה אֹתוֹ. וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טְהוֹר וּבְדָרְךָ לֹא יְהִי וְתִדַּל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מֵעַמִּי כִּי קִרְבָּן ה' לֹא הִקְרִיב בְּמַעַדוֹ חֲטָאוֹ יֵשָׂא הָאִישׁ הַהוּא.”

(במדבר ט, י-יג)

“וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְכֶם לְזִכְרוֹן וְהוֹתֵם אֹתוֹ חֵן לְה' לְדֹרֹתֵיכֶם חֶקֶת עוֹלָם תִּתְּנֶנּוּ. שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֹדַם בֵּינֵם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי כָל אֶחָד חֶמֶץ וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשִּׁבְעִי. וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשִּׁבְעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לְכֶם כָּל מְלֶאכֶה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם אֹדַם אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדוֹ יַעֲשֶׂה לְכֶם.”

(שמות יב, יד-טז)

“מִצּוֹת יֹאכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יִרְאֶה לֶךְ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאֶה לֶךְ שְׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ.”

(שמות יג, ז)

“שֶׁה תָּמִים זָכַר בּוֹ שָׁנָה יְהִי לְכֶם מִן הַכִּבְשִׁים וּמִן הַעֲזִים תִּקְחוּ. וְהִיָּה לְכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לְחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קָהָל עַדֹת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרֵבִים... וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְרִים יֹאכְלֶנּוּ. אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֹא וְנִשְׁלַח מִבְּשַׁל בְּמִים כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כַּרְעֵיו וְעַל קִרְבּוֹ.”

(שמות יב, ה-י, ט)

התחום בין החמץ והמצה. ומעבר לאלה גם שאלות יסוד שמקומן הוא במסכת זו העוסקת באיסורי אכילה והנאה — מה טיבם של איסורים אלה, וכיצד מתייחסים הם זה לזה. כל הנושאים הללו נידונים בחלקה הראשון של המסכת.

חלקה השני של המסכת (“מסכת פסח שני”) שייך מבחינת מהותו לסדר אחר של התלמוד — לסדר קדשים. עיקרו תפיסת קרבן הפסח בבחינת היותו קרבן ובשל היותו חלק מעבודות הקודש בבית הבחירה. דיני הקרבנות הם הטיבה לעצמה בתלמוד, לא רק מבחינת נושאים אלא גם מבחינת דרכי הלמוד בהם. מדרשי המקראות הרבים כמו גם ההלכות למשה מסיני הם מרוכזים ביותר בתחום זה. עקרונות החשיבה הרגילים, במרבית המקרים אינם תופסים במערכת מיוחדת זו, שכל דין מדיניה מהוה הטיבה לעצמה, הנלמדת ומלמדת בתחומים אחרים ועם זאת נשאר מיוחדת לעצמה. מפני הקדושה היתירה שבקרבנות נאמרו בהם איסורים וצווים מרובים שיש לשמור עליהם בשעת מעשה הקרבנות. בדיני הקרבנות (שלא כרוב המצוות האחרות) יש חשיבות ראשונה במעלה לא רק למעשה הראוי, כזמנו, שכן גם פגמים שבכוונה, שגיאות וכוונות שלא כדון מצד מקריבי הקרבן והמטפלים בו עלולים לפסול את הקרבן. לעתים פסול זה הוא משני בלבד, ופעמים הוא פסול עיקרי ופוסל את הקרבן מכל וכל ואף מטמא אותו וכל זה — על ידי מחשבה ודיבור בלבד. ארבע עבודות הקדש העיקריות: שחיטה, קבלה (של הדם), הולכה וזריקה חייבות כולן להעשות בקדושה ובכוונה לשמה, כי כל הפגמים הרבים והמסוככים של פסולי הקרבנות (פגול, “פסול”, איסור באכילה) חלים גם על קרבן הפסח. יתרה מזו — יש עוד חומרות מיוחדות הקיימות רק בסוגים מעטים של קרבנות, או אף זה לא — וכולן מצויות בקרבן הפסח. ואף שפסח קרבן רבים, וקרבן שכל העם שותף בו — רבות הן המצוות שיש להזהר בהן כדי להקריבו כראוי. ועוד יחוד יש בקרבן הפסח, שלא הקרבתו למזבח בלבד חשובה אלא אף הטפול בו לאחר מכן, ואף אכילתו, קשורים במצוות מרובות הבאות להזכיר לדורות את יציאת מצרים. הפסח שעשו ישראל בשעתו במצרים הוא בנין אב לכל הפסחים שנעשו בישראל מאז, ומשום כך רוב ההלכות שנאמרו ב”פסח מצרים” קיימות ב”פסח דורות”, דרך צלייתו המיוחדת, קבוצת המשפחות והחברות

הג הפסח מורכב בעצם משני חגים, שבשל קרבתם זה לזה ובשל היותם מעניין אחד נבלעו זה בזה במשך הדורות. ואף על פי כן — שני חגים נבדלים הם ועניניהם שונים. חג הפסח במשמעותו המצומצמת הוא למעשה הארבעה עשר בניסן, היום בו מקריבים את קרבן הפסח, ובלילו נאכל אף זבח חג הפסח בחבורה המיועדת לכך, והוא זכר לליל יציאת מצרים. ואילו זכרון ליציאת מצרים בהקפה השלם — הוא חג המצות שזמנו שבעה ימים, והוא חל מט”ו בניסן עד כ”ב בו, ועיקר מצוותו — איסור החמץ, ואכילת מצה.

שני צדדים אלה שבחג הפסח זכו להארה ובירור במסכת פסחים. כבר בדורות קדומים חלקו את המסכת לשני חלקים, האחד שנקרא מסכת פסח ראשון בו רוכזו דיני חג המצות, ביעור החמץ ואכילת המצה, וסידרי החג שאינם קשורים בקרבן הפסח. ואילו במסכת פסח שני — דיני קרבן הפסח, ורובה ככולה עוסקת במקדש ובדיני המקדש, ובעבודת המקדש הקשורה לקרבן. ויש הסבורים כי משום כך נקראת המסכת פסחים, בלשון רבים — משום שהיא כוללת את שתי המסכתות הללו. אכן, מסכת פסחים עוסקת בשני פסחים גם מצד אחר שכן מדובר בה הן בפסח הראשון הוא הפסח הנהוג כדרכו בחמישה עשר בניסן ופסח שני — היום הנוסף בארבעה עשר באייר, לאלה שלא יכלו לחגוג אותו בשעתו.

הצד המעשי של חג המצות הלא הוא הרחקת החמץ ואכילת המצה. יסוד עיקרי זה שבחג לא נתבאר מעמו בתורה אף לא בדברי חז”ל בתלמוד. מכל מקום יודעים אנו אף לענין קרבנות איסור דומה, שאין להעלות על המזבח חמץ ושאר. ויש בכך ללמדנו שאכילת המצה יש בה צד של מהרה וקדושה. אף על פי שהתורה מרחיבה את הדבור בדיני הפסח, אין כל הכללים והפרטים המעשיים לענין חמץ ומצה מבוארים די הצורך. העונש החמור (“ונכרתה הנפש ההיא”) שנאמר בחמץ מחייב קביעת הגדרה מדויקת של החמץ: מה קרוי חמץ, ממה נעשה החמץ, ועל אלו דברים חל איסור זה. כמו כן לא נתבאר בתורה מה לעשות בחמץ שאסור שימצא בבתי ישראל, אף לא נתבאר כיצד בדיוק יש להכין את האיסור של “לא יראה ולא ימצא”. וכיון שהחמץ מצוי בכל בית ונעשה במאות דרכים, ויש יחוד מסוים בכל מקרה, מרובים הם פרטי ההלכה בנושאים אלה, הן מבחינת הגדרותיו של החמץ והן מבחינת קביעת

פרק המישי "תמיד נשחט" דן בזמן ובאופן בו שוחטים את קרבן הפסח בערב פסח.

הפרק הששי "אלו דברים" – במקרה המיוחד כאשר חל ערב פסח בשבת, מה עושים בו כביום חול רגיל, וכמה משנים. לאהר שהיטת הפסח מגיע זמן הטפול בכשרו, ובכך עוסקים בפרק השביעי, "כיצד צולין", המתאר את דרך צליית קרבן הפסח, וכן בשאר הנושאים הקשורים בדיני הקרבנות, ובתקלות העלולות לקרות בזמן שהקרבן אבד או נטמא או ארע בו פסול אחר, לפני זמן אכילתו.

הפרק השמיני, "האשה", מגדיר מי הם האוכלים מקרבן הפסח, ומי הם הראויים לאוכלו, ומי שאינם יכולים להכלל בחבורת האוכלות מן הקרבן.

בפרק התשיעי, "מי שהיה", מוסבר מי יוצא ידי חובה בפסח ראשון ומי הוא הנדחה לפסח שני, ומה היחס בין דרכי הגינת הפסח במשך הדורות.

הפרק העשירי, "ערבי פסחים", שהיה פעם חלק ממסכת פסח ראשון, דן בסדר הפסח למעשה, ומתאר את הדרך בה יש לנהוג בשעת סעודת הפסח בזמן אכילתו, ובדברי שירות ותשבחות באמירת הגדה של פסח ככל הדורות.

האוכלות ממנה כל אחת לעצמה, ואמירת סדר ההגדה – הודיה על גאולת ישראל, וזכר כדיבור מפורש ליציאת מצרים.

מבחינת המכנה הכללי בנויה מסכת פסחים לפי סדר הזמנים: מתחילת ההכנות לחג, עד לשעת הסדר.

פרק ראשון "אור לארבעה עשר" עוסק בעיקרו בדיני בדיקת החמץ וביעורו.

הפרק השני, "כל שעה" – בדיני ביעור החמץ ובהגדרת תחום איסורו של חמץ בפסח, וכמו כן גם בהכנות המעשיות הקשורות בקביעת מהותם ודרכי הכנתם של המצה והמרור.

הרחבה מסוימת של דיני החמץ נמצאת בפרק שלישי, "אלו עוברין", הדן בהגדרת תחומיו של איסור החמץ.

מכאן ממשיכים על פי סדר הזמנים בפרק רביעי "מקום שנהגו" בבירור האיסור שגזרו חכמים על עשיית מלאכה בערב הפסח, כולו או מקצתו, כדי לאפשר לעשות את כל ההכנות ליום החג. עד כאן מסכת "פסח ראשון".

